

Egy más dolog, melyet még fel akarnék említeni az, hogy püspökeink jöjjenek el többet Rómába, és időzzenek itt. Egy rövid audiencia a pápánál, egy formális tisztelgés az államtitkárnál és egypár névjegy, melyeket néhány kardinálisnál hagynak, nem elég arra, hogy személyes befolyásra tegyenek szert, márpedig ez nagyon kívánatos volna, mert ha a szentszék információit nem a püspököktől kaphatja, elkerülhetetlen, hogy más befolyások kerekednek fel, melyek gyakran nagyon is egyoldalú módon világítják meg a helyzetet.

Természetes, hogy az, amit fentebbi sorokban írtam, csak bizalmas személyes véleményem kifejezése, és nem prejudikálhat gróf Goluchowski felfogásának.

Idezárva van szerencsém Vályi püspök velem közölt beadványát visszaszolgáltató. Ami az abban felemlített észak-amerikai görög katolikusok ügyeit illeti, úgy legyen szabad idevágó hivatalos jelentéseimre utalni, melyeket úgysis ömszersz.

Bocsánatot kérve, hogy becses idődet ily hosszú levéllel veszem igénybe, maradok kiváló tisztelettel

kész híved és barátod:
Szécsen Miklós s. k.

D

1904 júl. 6

Miniszterelnöki átiratfoglalmazvány gr. Goluchowski Agenor közös külügyminiszterhez a római Curiándi felmerülő nemzetiségi kérdésekkel kapcsolatban a vatikáni osztrák–magyar nagykövetség magatartása tárgyában¹

ME 1904 — XV — 3266
(Gépelt fogalmazvány)

Tükös

Külügyminiszter úrnak

F. é. július hó 3043. sz. a. kelt átiratomban már volt szerencsém foglalkozni Pallavicini őrgróf f. é. június hó 17-én 24. F. sz. a. kelt érdekes jelentésének azon részével, mely a romániai és a hazai székelyek erkölcsi és művelődési színvonalával foglalkozik. E helyütt pedig a követ úr igen figyelemre méltó fejtegetéseinek alapulvételével behatóbban kívánok foglalkozni a nemzetiségi és egyházi viszonyok között mutatkozó azon összefüggéssel és kölcsönhatással, melyet már f. é. április hó 29-én 852. sz. a. kelt átiratommal is érintettem.

Pallavicini őrgróf idézett jelentésében a maga részéről is hangsúlyozza, hogy nagyon komoly állapot az, hogy a magyarországi románság egyházi mezben nemzetileg szervezve levén, úgyszólván államot képez az államban, s mint ilyen, a romániai nemzeti áramlatokat is táplálja, s a román nacionalizmus által nagymértékben kizsákmányolható. Teljesen osztom a követ úr álláspontját, miszerint a baj akuttá válását leghatékonyabban azzal akadályozhatjuk meg, ha Romániát állandóan oly nemzetközi helyzetben tartjuk, mely ez országot rákényszeríti, hogy a nemzeti agitációban mértéket tartson, s ne folytathasson expanzív politikát.

Azt hiszem azonban, hogy az okos belpolitikának egyik lényeges alkotóelemét az képezi, hogy az államot belsőleg is annyira konszolidáljuk, hogy azon esetben, ha a külpolitikai helyzet megkívánja

¹ A közölt irat elküldésére nem került sor. Ezt bizonyítja Klebelsbergnek az irathoz mellékelt alábbi megjegyzése: „Jelen ügyirat tartalma annak idején miniszterelnök úr Önagyméltóságával részletesen megbeszélve, Ő Excellenciája akkor azt az utasítást adta, hogy a dologgal egyelőre várjunk. A jelen viszonyok pedig az iratban foglalt fontos kérdések tárgyalására nem látszanak alkalmasnak, s így az ügydarab egyelőre ad acta teendő. Budapest, 1905. évi február hó 27-én. Klebelsberg.” (Az iratot júl. 9-én felülvizsgálta Tarkovich, feltehetően ez után került végleg ad acta.)

hatalmunk egész súlyát a megkívánt irányban tudjuk koncentrálni, s a rendelkezésre álló erők egy részét belső mozgalmak le ne kössék. Miután a monarchia tekintélyének és hatalmának emelésére irányuló törekvésünkben a dolog természeténél fogva csupán a szabad erők állnak rendelkezésünkre, a magyar kir. kormánynak a béke napjait már csak ezen szempontból is arra kell felhasználnia, hogy minden olyan számottevő mozgalomnak már jó eleve elvegye a lehetőségét s az élet, mely feszültebb viszonyok között erőt köthetne le.

A mai sajnálatos helyzet, melyet következetes munkával, lassankint javítanunk kell, a következőképpen keletkezett: Midőn a múlt század közepén a monarchia olyan berendezése vétetett fogantatba, melynek kifolyásaként a magyar állam dekomponálása találtatott kívánatosnak, a diszmembráció nemcsak politikailag, hanem egyházszerkezeti téren is nagy határozottsággal keresztülvitetett. Mint Nagyméltóságod tudni méltóztatik, politikailag különválasztották Erdélyt és Horvát—Szlavonországot, kihasították a szerb vajdaságot s ezenfelül még a legszorosabb értelemben vett Magyarországot is nemzetiségi tekintetek szerint több közigazgatási kerületre osztották. Egyházi téren pedig a fogantatba vett circumscriptionokkal önálló gör. kat. román nemzeti egyházat alakítottak és a kalocsai metropoliából kihasították a horvát—szlavyon püspökségeket. Midőn Ő cs. és ap. kir. Felségének magas fejedelmi belátása a kiegyezést megalkotta, in integrum restitutio vétetett fogantatba, ámde ezen in integrum restitutio csak politikai tekintetben vitetett keresztül, amennyiben Erdély és a szerb vajdaság megszűntek, Horvát—Szlavonországot pedig ismét bevonattak az egységes magyar állam kötelékébe. Ellenben egyházi téren minden a régiben maradt, s a politikai élet mezejéről leszorult nemzetiségi üzemek és törekvések a „nemzeti egyházak”-ba vonultak vissza, s ott a politika visszaszorította a belső, vallás-erkölcsi tartalmat, mi főleg abban jó kifejezésre, hogy a nemzetiségi egyházak a reájuk háramló kulturális feladatoknak nem képesek megfelelni. A nagy művelődési elmaradás azonban utóvégre is csak azon nemzetiségeknek válik kárára, melyek „nemzeti egyházuk”-ban politikai bálványoknak áldoznak, de az ilyen nemzeti elemekkel elegyes egyházi szervezetek idő folytán megbontják és aláássák az állam belső egységét is, és nemzetiségeinkkel fajokon idegen államokban felkeitik a hódítás és bekebelezés eszméjét. Ez az eszme akkor, ha az illető külállam megerősödik, megvalósulásra törő, mélységes politikai szenvedéllyé válik.

A *dákorumán* propagandának a veszélye a legnyilvánvalóbb, de nem csekélyebb a *ruténeknek* nevezett oroszoknál sem, kik a külföldi országgal állanak közeli faji rokonságban. Végül valóban veszélyes öncsalás volna, ha azt hinnők, hogy a *horvát* és a *szerb* nemzetiségi aspirációk nem tartoznak a veszélyes, állami erőt lekötve tartó törekvések közé. Ma még ezen velleitások többnyire a lojalitás mezét öltik, s úgy állítják oda a dolgot, mintha ők csak a magyar hegemonia ellen küzdenének, de különben a monarchia s a dinasztia híu alattvalói. Meg lehetünk azonban róla győződve, hogy azon valószínűtlen esetben, ha a magyarság összefoglaló ereje a Kárpátok s a négy folyó medencéjében megtörnék, csakhamar ellöknék a lojalitás álarcát, és a nagyszerb, valamint az egyéb kalandos délszláv álmok a pánszlávizmusba csapnának át, aminthogy a horvát és szerb túlzók működése mindinkább felforgató, sőt antidinasztikus jelleget kezd öltetni.

Hogy miképpen alakulnak ki ezen irányzatok, azt világosan láthatjuk Amerikában, hol azok a rutének, kik itthon szintén állítólag csupán a magyar, Galíciában a lengyel faj történetileg és kulturáliter indokolt szupremáciája ellen küzdenek, de lojalitásukkal sokszor kérkednek, odakint hamarosan átszarnak a pánszlávizmusba s az orosz ortodox egyházba, dicsőítvén a cár hatalmát és nagyságát. Ezek tények, melyek előtt szemet hunyni alig lehet.

A szóban levő baj nem lévén tisztán politikai természetű, hanem — mint említettem — egyházi momentumokkal elegyes: az állam által egyoldalulag nem oldható meg. Ehhez az egyház jóakarata is szükséges. Azzal természetesen már eleve tisztában lehetünk, hogy erre csak az esetben számíthatunk, ha következetes munkával, lassan meg tudjuk győzni a Curiát ellenségeink és érdekeink közös voltáról. E célból az illetékes vatikáni körök figyelmét talán a következő megfontolásokra lehetne terelni. Keleten, az ortodox világban, az egyház és állam viszonyában a bizantinizmus az uralkodó rendszer, mely nemcsak abban áll, hogy az állam teljesen aláveti az egyházat, hanem abban is, hogy a vallás és a nemzetiségi elválaszthatatlanul össze vannak forrva. Ennek természetes következménye,

hogy a rutének, románok, szerbek (bunjevácok) csak addig maradhatnak meg katolikusok[nak], míg Magyarország fennhatósága alatt élnek. ellenben azon mindenesetre valószínűtlen esetben, ha a nemzetiségi izgatások a magyar államot aláaknáznák, s örökét Oroszország, Románia és Szerbia foglalná el, az orosz, román és szerb keleti államegyházak csakhamar véget vetnének a katolicizmusnak. Hogy milyen szemmel nézik pl. Romániában a katolikus egyházat, hogy miként keresztelik el „katolikus propagandának” a legcsekélyebb vallási mozgalmat, azt bukaresti követünk több jelentésében érintette, s a bukaresti, valamint a jassyi egyházmegyék vezetői a Propagandának bizonyára a maguk részéről is jelentették. De ha el is tekintünk ezen, inkább exempliative felsorolt szélső eshetőségektől, a felvidéki mozgalmak tanulságos képet tárnak elénk. Éppen azon szoros összefüggésnél fogva, mely a Kelet népeinél a nemzetinek vélt ortodox vallás és a nemzetiség között fennáll, nem lángolhatott fel a faji öntudat anélkül, hogy az Uniótól való elszakadás szimptomái ne mutatkozzanak. Izán s a többi helyen a pánszlávizmust nyomon követte a schisma. Éppen azért katolikus szempontból tüzzel játszik az, ki a nacionalizmusnak engedményeket tesz, vagy arra támaszkodva kíván téríteni. E tekintetben bizvást el lehet mondani, hogy ha az áttérések számláját nézzük, úgy a ruténeknél, románoknál és a délszlávoknál a katolicizmus szaldója határozottan passzív lesz.

(Ami pedig a magyarságot illeti; a vatikáni köröknek nem szabadna szem elől téveszteni azt az annyiszor figyelmen kívül hagyott tapasztalati igazságot, hogy a magyar közönség erős fajszereteténel fogva a legtöbb kérdést elsősorban hazafias szempontból itéli meg. Az a Magyarországon általánosan elterjedt hit tehát, akár alapos. akár nem, hogy a Vatikán a magyar nemzeti törekvésekkel szemben a nemzetiségeknek pártján van, a művelt magyar középosztálynál egyháza iránt valóságos averziót keltett, melynek máris fellette káros következményei mutatkoznak, s kétségtelenül még károsabbak fognak megnyilatkozni.)²

Ami most már azt a szerepet illeti, melyet a Curiának a szanalás és konszolidálás műve körül be kellene töltenie; úgy azt hiszem, hogy elsöben minden konkrét kívánságot félretéve, inkább arra kellene törekednünk, hogy a Curiánál azt a meggyöződést ébresszük, hogy a schismával szemben Magyarország a katolicizmus legtermészetesebb és egyben hasznos szövetségese. Általában örömmel beénném azzal, ha a Curia nemzetiségi kérdésekben jóakaratu neutralitást tanúsítana, és nem támogatná a magyarelles aspirációkat. Késöbb, ha azután több kérdésben való együttmüködés során a kölcsönös bizalom megszilárdulna, övatosan előállhatnánk a primási joghatóság emelésének kérésével. Magyarország hercegprimása ugyanis elsösorban azon szerepnél fogva, mely reá a koronázásnál háramlik, központi helyet foglal el a magyar közjogban is, és mivel a primás Horvát—Szlavonországok katolikus egyháza nevében is koronáz, csak természetes, hogy joghatóságának bizonyos tekintetben ki kell terjeszkednie a társországokra, illetve az ún. horvát püspökökre is. E cél elérését úgy kellene előkészíteni, hogy valahányszor a nemzetiségi egyházak konkrét ügyeiben szükségessé válik, hogy pápa Öszentsége apostoli hatalmát delegálja — s ezen eseteket a Curiának némi jóakarattal keresnie kellene —, Magyarország hercegprimása volna delegálandó, mely eljárás lassankint hozzászoktatná az érdekelteket a primási joghatóság felsöbbségéhez. Ha a talajt így lassankint előkészítjük, úgy késöbben egy fiatalabb és aktív primás majd felépítheti a magyar katolikus egyháznak a mainál szorosabb és szilárdabb egységét.

A fentiekben volt szerencsém kifejtteni és megindokolni azt a fő irányt, melybe Magyarország vatikáni politikáját terelni öhajtom, és tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, méltóztassék Szécsen grófot a fenti értelemben oly hozzáadással értesíteni, hogyha a jelzett cél érdekében időnkint alkalma nyílik az irányadó vatikáni körökkel eszmét cserélni, szíveskedjék e beszélgetések során nyerendö impresszióit közölni.

Ezenfelül van szerencsém Nagyméltóságodat felkérni, méltóztassék a nagykövet urat utasítani, hogy:

1. általában szíveskedjék a Curiánál felmerülö minden nemzetiségi kérdést, amennyiben arról tudomást szerez, és amennyiben az Magyarországot érdekli, elsösorban abból a szempontból itélni

² A zárójelben levö szakaszt *Tisza* törölte.

meg, hogy minő viszonyban van az illető kérdés, illetve úgy a magyar nemzeti állam kiépítéséhez és a magyarországi katolikus egyház egységének tervezett fejlesztéséhez.

2. különösen szíveskedjék figyelemmel kísérni a nagykövet úr

a) az ún. „*délszláv* (horvát) püspökök” törekvéseit és Rómában kifejtett munkáját. Ide volna sorolandó a glagolit liturgia kérdése is.

b) azon törekvéseket, melyek a magyarországi és a galíciai *ruténség* egyházi élete közötti kapcsolatot igyeksenek létesíteni.

c) a fogarasi gör. kat. aula Rómában kifejtett munkáját s általában a Rómában netán nyilatkozó román törekvéseket.

d) nem mutatkoznak a cseh—tót egységre irányuló [!] velleitások?

Az 1., 2a., 2b., 2c. és 2d. pontok alatt felsoroltaknak a dolog természetéből kifolyólag nem egyszeri közbelépés, hanem állandó figyelemmel kísérés lassú, de annál következetesebb munka tárgyának kell lenniök, s köszönettel venném, ha nagykövetünk ezen dolgok állásáról és fejlődéséről időnkint jelentéseket tenne.

A kifejtettek rendkívüli fontosságára való tekintettel különös hálára kötelezne le Nagyméltóságod, ha engem tett intézkedéséről értesíteni méltóztatnék.

Budapest, 1904. évi július hó 6-án

Klebelsberg s. k.

21

Cikkek a román és a szerb nyelvű munkássajtó választójogi és sajtóküzdelméből

A

1904 jan. 28

Az „újjászervezetek” 1904. évi választójogi kampányának felhívása¹

Állhatatos, merész akarattal harcoltunk, ahogy férfiakhoz illik. Hangunkra, az ezrek szavára, Tisza István miniszterelnök is megígérte, hogy törvénytervezetet készít a választójog kibővítésére. Ezt az ígéretet november havában tette, és hogy erről az ígéretéről meg ne feledkezzék, arra volt nekünk gondunk. Azóta száz meg száz képviselő kapott levelet testvéreink ezreitől. Több mint száz-ezer plakát követelte az egész országban:

Jogot és kenyeret a népnek!

Ha egy célért sokan küzdenek, és ha ez a harc állhatatos — előbb vagy utóbb a cél meg kell valósuljon. Tisza nagy úr, az ország miniszterelnöke, több ezer hold föld birtokosa, de még ő is meg-érezte, hogy nem lehet többé elaltatni a kifosztott népet. Ébren tartja a szociáldemokrácia szent igazsága, amelyet — nem félve sem a szuronytól, sem a börtöntől, sem a rágalmaktól — továbbra is szolgál az újjászervezett szociáldemokrata párt.

Harcunknak van eredménye. A miniszterelnök végül is elhatározta, hogy tanácskozássra hívja az összes urakat, adjanak utasítást, *milyen mértékben növeljék meg a választói jogot*. Ezt a tanácskozást, az ún. ankétot, *ezen a héten tartják meg*, hogy határozata szerint készítsék el az új választójogi törvényt.

Hogy az urak nem akarnak valami jót, már most látjuk. Tisza miniszterelnök már többször kijelentette, hogy *sem teste, sem lelke nem kívánja* az egyenlő és titkos szavazati jogot.

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *Să resune glasul poporului* — Visszhangzik a nép hangja. *Voința Poporului*, 1904. jan. 28; 4. sz.